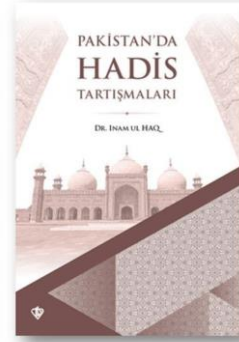

Pakistan'da Hadis Tartışmaları

Yazar: Inam Ul Haq, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, 428 sayfa.)

Ömer Faruk AKPINAR*

Kitap İnceleme

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi, **Geliş Tarihi:** 10 Kasım 2021, **Kabul Tarihi:** 13 Ocak 2022, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2022, **Atıf:** Akpınar, Ömer Faruk. "Pakistan'da Hadis Tartışmaları", Yazar: Inam Ul Haq, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, 428 sayfa.)". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/1 (Mart 2022): 731-737.

<https://doi.org/10.33415/daad.1021496>

Book Review

Article Type: Book Review, **Received:** 10 November 2021, **Accepted:** 13 January 2022, **Published:** 31 March 2022, **Cite as:** Akpınar, Ömer Faruk. "Review of "Pakistan'da Hadis Tartışmaları" by Inam Ul Haq, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, 428 sayfa.)". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 22/1 (March 2022): 731-737.

<https://doi.org/10.33415/daad.1021496>

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, omerfaruk.akpinar@selcuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2038-4948>.

İslam'ın temel iki kaynağından birini oluşturan Sünnet ve onun rivâyetlere yansımış hali olan hadisler hakkında evvelden beri devam edegelen tartışmalar, son asırlarda yabancı devletlerin siyasî ve fikrî istilasına uğrayan İslam coğrafyasının muhtelif merkezlerinde yeneden alevlenmiş, çeşitlenmiş ve derinleşmiştir. Önceleri hadislerin sıhhati ve yorumlanması üzerinde yoğunlaşan münakaşalar, bu süreçle birlikte hadis/sünnetin mahiyeti, hücciyeti, tespiti ve kabul ölçüleri, bağlayıcılığı, anlaşılması gibi farklı mecralara kaymış, hadis tarihine yönelik değerlendirmeler, usûl ile ilgili farklı yaklaşımlar ve özellikle farklı bakış açılarıyla yorumlanan belli başlı hadisler etrafında halelenmiştir. Hadis/sünnet üzerinde oluşan ve son zamanlarda ülkemizde de etkileri açıkça ve sıklıkla görülen birtakım şüphe ve yorumlar karşısında hadisle iştigal edenler başta olmak üzere çeşitli bilginler tarafından muhtelif cevaplar üretilmiştir. Bu doğrultuda belli bir usûle göre hareket edilerek dile getirilen bazı görüşlere çeşitlilik olarak bakılmakla birlikte haksız ve tutarsız olmasının yanında amansızca ve fütursuzca yapılan eleştirilere karşı hadis/sünnet savunusu yapılmıştır.

732 | db

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı itibariyle tamamen İngiliz sömürüsü altına giren Hint Alt Kıtası'nda da hem farklı fikirlerin ortaya çıktığı hem de bunlara muhtelif açılardan cevapların verildiği çok canlı bir ilmî ortam oluşmuştur. Bu müzakere ortamında tabir yerindeyse aslan payı hadis ve sünnet üzerindeki tartışmalara düşmüştür. Düşünürler arasında Hz. Peygamber'in otoritesini sınırlandırarak hadis ve sünnetin delil olma özelliğini kısmen veya tamamen inkar edenler, hadis/sünnet kavramında ittifak bulunmadığını ve hadislerin tespitinin sağlıklı yapılmadığını ileri sürenler, sübjektif ve tarafgirâne yorumlarla bu konuda birçok çelişkinin olduğunu iddia edenler ile olmuştur. Gerek bunlar gerekse bunların ortaya attığı şüphe ve kanaatlere yanıtlar yetiştiren bilginler, oldukça hareketli bir yayın ağı ve reddiye geleneğinin oluşmasına sebep olmuşlardır. Coğrafyanın doğurduğu çeşitlilik sayesinde Arapça, Urduca, Peştunca, İngilizce, Farsça ve bazı yöresel dillerin kullanıldığı farklı dillerde kaleme alınan kitap, ilmî makale, bildiri, köşe yazısı ile tv konuşması ya da yazılı ve görsel içeriklerle zenginleştirilen internet siteleri incelendiğinde bu tartışmalara pek çok ismin dahil olduğu görülecektir.

Pakistan'da Hadis Tartışmaları başlıklı kitap, Hint Alt Kıtası'nda son yüzyılda yaşanan bu ilmî hareketliliği hadis tartışmaları özelinde konu edinmektedir. Kitabın yazarı Inam Ul Haq, Pakistanlı olup doktora kademesine kadarki eğitimini memleketinde almıştır. Bu çalışması onun Sakarya Üniversitesi'nde yapmış olduğu doktora tezidir.

Hazırlık sürecini yakından takip etme imkânı bulduğum bu çalışma, Hint Alt Kıtası'ndaki müzakerelerin çeşitliliği sayesinde hadis ve sünnete dair yapılan hemen her türlü eleştiriye ve bunlara verilen cevapları ihtiva etmesi bakımından oldukça kıymetlidir.

Çalışmasını dört bölümde tertip eden yazar, ilk bölümü Hz. Peygamber'in otoritesiyle ilgili tartışmalara ayırmış, Kur'ân dışında vahyin bulunup bulunmadığı ve peygambere itaatin sınırlı olup olmadığına dair tartışmalara bu kısımda yer vermiştir. İkinci bölümde hadis ve sünnete ilişkin tartışmalar incelenmiştir. Bu doğrultuda sünnet ve hadis kavramları etrafındaki tartışmalar, hadis ve sünnetin delil olması ve bağlayıcılığına yönelik görüşler, hadis ve sünneti tespit yolları ve anlama esasları üzerinde cereyan eden ihtilaflar, bu kısımda işlenmiştir. Hadis tarihi ve usûlüyle ilgili tartışmaların ele alındığı üçüncü bölümde hadis rivâyetinin doğuşu, gelişimi, hadislerin yazılması, hadis uydurma faaliyetleri, hadis kabulü için gerekli şartlar ve diğer bazı usûl konuları tetkik edilmiştir. Son bölüm ise belli başlı konulardaki hadisler üzerinde yaşanan tartışmaları ele almaktadır. Gaybî bilgiler, peygamberler ve birtakım tarihî bilgileri konu edinen rivâyetler ile Hz. Peygamber'in birtakım nitelikleri ve bazı sahâbiler hakkında gelen, eleştiriye konu olmuş bazı hadislere dair değerlendirmeler bu kısımda incelenmiştir. Çalışma sonuç kısmı ile tamamlanmıştır.

Çalışma hedef ve yönteminin açık bir şekilde ifade edildiği ve araştırmanın sınırlarının çizildiği giriş kısmında yazar, hadislerle ilgili fikhî ve mezhebî tartışmalara, ihtilâfu'l-hadîse dair konulara, hadis/sünnetin hücciyetini ve usûlünü doğrudan ilgilendirmeyen özellikle literatüre dair tartışmalara yer vermeyeceğini özellikle belirtmiştir. Ayrıca bir düşünceyi ilk defa dile getiren kimselerle bu düşünceye önemli katkıda bulunanların fikirlerine yer vereceğine, aynı düşünceyi savunan diğer isimlere temas etmeyeceğine de dikkat çekmiştir. Belli konularla ilgili hadis tartışmalarını ele aldığı araştırmanın son bölümünde, seçtiği konular etrafındaki görüşleri inceleyeceğini, bunun dışında cihad, kölelik gibi bazı konulardaki meselelere ise yer verilmeyeceğini belirtmiştir.

Yazar, konuları işlerken herhangi bir açıdan hadis/sünnete yöneltilen eleştirileri tarafsız olarak yer vermeye azami özen göstermiş, bu eleştirilere hadis/sünnet savunucuları tarafından verilen cevapları veya eleştiriye konu edinen diğer karşıt görüşleri de yine aynı titizlikle ele almıştır. Bu minvalde çalışmanın hedefi, söz konusu tartışmaların gerekçeleriyle birlikte tespit edilmesi olmuş, bunun için de

ilk kaynaklara, yani görüş sahiplerinin kendi çalışmalarına ulaşma yoluna gidilmiştir. Amaç, kişiler değil fikirler olduğundan bazı konularda tarafların hitaplarının doğrudan birbirlerine yönelik olmadığına da yöntem kısmında işaret edilmiştir. Yer verilen bazı cevapların ardından o cevabın söz konusu eleştiriye uygun olup olmadığı, eleştirilen noktayı cevaplayıp cevaplamadığına dair kanaat zikredilmesi (örn. bk. 28, 284), görüşler veya cevaplardan hangisinin daha ikna edici olduğunun belirtilmesi (örn. bk. 38), ayrıca kimi zaman görüş sahiplerinin kendi içlerinde tutarlı olup olmadığına işaret edilmesi de araştırmada dikkat çekmektedir.

Konuların başarılı bir tasnif ile bölümlere ayrılması, çalışmanın sistematik ve düzenli olmasını sağlamıştır. Bununla birlikte konuların birbiriyle girift olması eserin birçok yerinde önceye ve sonraya atıf yapılmasına neden olmuştur. Öyle ki belli bir düşünürün farklı meselelerde hangi görüşü benimsediğini takip etmek, bir meselede muhalif diğer meselede savunmacı tarafta yer aldığı düşünüldüğünde, oldukça zor olmaktadır. Bu zorluk, bizzat yazar tarafından hazırlanacak düşünürleri merkeze alan bir başka müstakil çalışma ile giderilebilir. Yazarın, çalışmasının kapsamına dahil etmediği ve muhtevada yer yer işaret ettiği bazı tartışmalarla (örn. bk. 256, 135. dipnot; 258, 142. dipnot) ilgili tamamlayıcı yayımlar hazırlaması da konuya ilgi duyanlar için iyi olacaktır. Bu atıflarla ilgili olarak s. 144'te "ileride gelecektir" diye belirtilen bir hususun, çalışmada yer almayacağı aynı yerdeki dipnotta belirtilmesi ise tuhaf olmuştur. Anlaşılan yazar, çalışmanın hacmini artırmama düşüncesiyle eserinde yer almasını planladığı bazı kısımları daha sonra hafzetmiştir.

Eserde görüşlerine yer verilen düşünürlerin kimliklerine dair dipnotlarda yapılan açıklamalar faydalı olmuştur. Verilen bazı bilgilerin doğrudan düşünürün kendisinden alınması (örn. s. 31), çalışmanın emek mahsulü olduğunu göstermektedir. Ancak görüşleri zikredilen birçok düşünürün bugün Hindistan sınırlarında dünyaya gelmesi, *Pakistan'da Hadis Tartışmaları* okuyucusuna tuhaf gelmektedir. Diğer örneklerinin yanı sıra mesela Abdulkavî isimli düşünür, yazarın verdiği bilgilere göre bugünkü Pakistan'da yerleşmemiş bir isimdir (s.68). Bu sebeple Pakistan tarihinin kısaca ele alınıp araştırmanın konusunu teşkil eden düşünürlerin yaşadığı sınırların belirlenmesi, Pakistan'ın bağımsız bir devlet olma sürecinde yaşanan ulema hareketliliğine dair bilgi verilmesi, okurun işini kolaylaştıracaktır.

Öte yandan çalışmada görüşleri zikredilen bazı düşünürler ve kuruluşlar hakkında bilgi verilmesinin atlandığı da belirtilmelidir

(örn. bk. s.23'te Abdulvedûd, s.254'te İsmail Selefi, Şucââbâdî, s.264'te Kâdı Muhammed Şâfiî, s.282'de Abdulvâhid). Yine s.277'de bir görüşüne yer verilen Tulû-i İslâm Vakfı hakkında bilgi verilmesi beklenirdi. Ayrıca kimi düşünürlerin hakkında verilen bilgilerde bazı kapalılıklar gözlemlenmektedir. Sözelimi Gündelvi'den bahsedilirken Elbânî'den sonra Medine İslam Üniversitesi'nde hadis hocalığı yaptığı kaydedilmiştir. 1985'te vefat eden Gündelvi'nin 1999'da vefat eden Elbânî'den sonra bu vazifeyi yapmış olması çelişki arz etmektedir (s.268). s. 235'te metinde kendisine atf yapılan *İdâre Belâğu'l-Kur'ân* adlı eserin kime/kimlere ait olduğuna dair bilgi verilmesi de unutulmuş olmalıdır.

Çalışmayı daha verimli ve kullanışlı hale getireceği düşünülen bazı hususlar şöyledir: Birçok düşünürün isminin ve görüşünün verildiği böylesi bir çalışmanın, indekslerle zenginleştirilmesi, bazı meselelerin okuyucunun zihninde canlanması açısından bir kolaylık sağlayacaktır. Öncelikle çalışmanın sonunda verilen indeksin genişletilmesi elzemdir. Bununla birlikte şahıs isimlerinin kronolojik bir liste halinde verilmesi, bazı konularda benimsedikleri görüşlerinin tablo halinde okuyucuya sunulması takibi kolaylaştıracaktır.

Çalışmanın tasnifine yönelik olarak üçüncü bölümde hadis kabul ölçütleri altında yer verilen "Diğer Bazı Usûller" başlığını kaldırıp bidatçilere güven konusunun cerh ve tadil başlığına, garîb hadisi kabulünün senedin ittisaline, manen rivâyet ve zayıf rivâyetin kabulünün de metin tenkidi başlıklarına alınması uygun olacaktır. Ayrıca farklı bir bölümde ele alındığı belirtilen manen rivâyet ve ferd hadisin kabulü konularının başlık halinde sunulması, konunun, içindekiler kısmından takibini kolaylaştırmıştır. Diğer konularda yapılan benzer atıflarda da bunun uygulanması mümkündür. Eserde hadis rivâyetine karşı duranlara dair verilen örneklerin kronolojik zikredilmesi, ayrıca şahısların merkeze alındığı müstakil bir çalışma serisinin hazırlanmasının da yazarın gündemine girmesi gerektiği önerilebilir.

Eserde, bazı düşünürlerin görüşlerinin eksik yönlerine de dikkat çekilebilirdi. Mesela "Kur'ân'ın haber-i vâhid ile ispatlanamayacağı gibi sünnetin de bununla ispatlanamayacağı" şeklindeki görüşüne yer verilen (s. 215) düşünürün, bu sözünün birinci kısmında "haber-i vâhid" terkibiyle "bir kişinin getirdiği haber", ikinci kısmında ise "mütevâtir olmayan haber" in kastedildiğini gözden kaçırdığına işaret edilebilirdi. Çünkü Kur'ân'ın toplanmasında iki kişinin şahitliği yeterli görülmüştür ki iki kişinin nakli hadiste "mütevâtir" kavramı ile ifade edilmez. s. 261'de bir vesile ile yer verilen Keylânî'nin "Kütüb-i sitte

müelliflerinin yaşadığı toprakların hadis uydurma hareketlerinin en yoğun yaşandığı bölgeler olduğu yönündeki iddiası da tahkik edilmeye muhtaç gözükmemektedir. Son olarak s. 281'de dipnotta verilen Habîburrahman Kandehlevî'nin görüşünün metne alınması ve varsa hakkındaki eleştirilerin incelenmesi, ayrıca hadislerin yazılması meselesinde -her ne kadar hakkında müstakil çalışmalar olsa da- Muhammed Hamidullah'ın görüşlerine atıfta bulunulması uygun olacaktır (s.73).

Kitapta imla hatasının asgari düzeyde olması; çalışmanın muhtevası, hacminin genişliği ve yazarının anadilinin Türkçe olmamasıyla birlikte düşünüldüğünde müellifin danışman hocası ve kitabın editöryal ekibinin de tebriği hak ettiği belirtilebilir. Bununla birlikte eserde bulunmaması gereken bazı imla hatalarına dikkat çekmek yerinde olacaktır: el-E'râf (s. 206) yerine el-A'râf, "Dîn Kâsımî" (s.260) yerine sadece "Kâsımî", "mu'tezileleri" (s.260) yerine "Mu'tezilîleri"; s.283'te "el-Enberî (ö.?)" yerine "el-Anberî (ö.344/955)"; s.283'te "Müslim ibn Hibbân" yerine "Müslim, İbn Hibbân"; s.284'te "münferid hadis" yerine "Garîb/ferd hadis". Ayrıca bazı isimlerin yazımında birlikteliğin sağlanması gerektiği hatırlatılabilir. Sözelimi Ahmeddîn mi Ahmedu'd-Dîn mi (s.9), Çekralvî mi Çekrâlevî mi (s.8, 9)? Aynı müelliften bahsedilirken kimi yerde Gâzî, kimi yerde Üzeyir şeklinde atıf yapılması (örn. s.284) gibi durumların da önlenmesi uygun olacaktır. Genellikle Birelvî şeklinde bilinen ve *İslam Ansiklopedisi*'nde de bu yazımı benimsenen kelimenin okunusunun -şayet öyleyse- Bereylvî (s.199) olacağına da ilgili yerde işaret edilmelidir.

Diğer bazı hususlardan olarak s.20'de 39.dipnotta atıf yapılan eserin sayfa numarası unutulmuş, s.23'te Talâk Sûresi'nin iki ayeti zikredilip tek ayet numarası verilmiş, s.63'te "IV" nolu paragraf "üçüncü delil" diye verilmiş, s.132'de 124. dipnotun başına "Dipnot" kelimesi yazılmış, s.154'te ihtilafın dokuz sebebinden bahsedilip sekizi sayılmış, s.156'da alışılmışın dışına çıkılarak sûrenin numarası ile ayet numarası arasına virgöl konulmuş, s.189'da deliller ve üzerindeki tartışmalardan bahsedilmiş, ancak sonrasında sadece bir delil ele alınmıştır. s.116'da 36. dipnot, metindeki ifadenin tekrarı mahiyetindedir. s.180'de zan kelimesinin farklı anlamlarına değinen bir yazarın söz konusu farka yer vermediği dipnotta belirtilmiş, ancak bunun sebebi üzerinde durulmamıştır. s.250'de Hz. Ömer'in sahâbeye yönelik uyarıları konusu daha önceki bir kısma atıfla geçirilmiş, ancak burada zikredilen halifenin Ubey b. Ka'b'a yönelik tavrı referans gösterilen kısımda verilmemiştir (krş. s.132-136). s.269'da 181. dipnota

ilgili görüşün kaynağı eklenmemiştir. Bazı sûre adlarındaki lâm-ı ta'rifler unutulmuş, s.223'te Arapça olarak verilen "teşrîhâtuhu'l-ameliyye" ifadesi "ilmî açıklamalar" şeklinde çevrilmiştir.

s.34'te "hasmın düşüncesi" ifadesi biraz daha yumuşatılarak "muhatabın/karşı tarafın düşüncesi" şeklinde verilebilir. Zira hasım kelimesi düşmanlık çağrıştırabilmektedir. s.55'te verilen "Üçüncü görüş ise" diye başlayan kısmın mâkablinin net görülememesi eserde bir düşme olduğunu akla getirmektedir. s.55'te geçen "irtifak kuralları" (s.55) ifadesi ile s.279'un son cümlesi anlaşılmamaktadır. s.120'de Gâmidî'nin zikrettiği yirmi altı sünnetin kaynağına dair sorgular arasında, bu sünnetler arasında bulunmayan yeni doğan bebeğin kulağına okunan ezana dair hadislerin zayıflığının niçin zikredildiği anlamamıştır. s.252'de hadislerin acem entrikasının bir ürünü olduğuna dair meselede, konuyla ilgili değerlendirmeleri bulunan Imâdî'nin görüşlerine yer verilmeyeceği bu fikirlerin daha çok Zührî ile alakalı olmasına bağlanmıştır. Oysa bu konunun üçüncü bölümde geçtiğinin hatırlatılması okuyucu açısından daha uygun olacaktır.

Sonuç olarak çalışmanın sadece ülkemizde değil tüm dünyada etkili olan hadis ve sünnete dair tartışmaları detay ve delilleriyle ele almasıyla güncel ve bol istifadeli bir araştırma olduğu ifade edilebilir. Özellikle hadis/sünnetin hücciyeti ve bazı spesifik meselelere dair zihninde birtakım şüpheler bulunan kimselerin hakikate ulaşma, hadis talebelerinin ise savunulan fikirlerde tutarlı ve müdellel olma noktasında bu eseri dikkatli bir şekilde mütalaa etmeleri kendilerine katkı sağlayacaktır.

